

Democràcia, drets humans i societat civil

David Bondia Garcia

P07/03049/02236

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. La democràcia com a sistema d'organització política i social	7
1.1. Democràcia com a forma de govern	8
1.1.1. La legitimitat del poder	9
1.1.2. L'exercici del poder	10
1.2. Democràcia com a sistema de valors	15
2. Els drets humans en el context de la societat democràtica	19
2.1. Extensió de la noció de drets humans: valor universal dels drets humans	20
2.2. Catàleg dels drets humans i llibertats internacionalment reconeguts	24
3. Els drets i les llibertats reconeguts a tota persona en un règim democràtic	28
3.1. Drets predemocràtics	28
3.2. Drets estructuralment vinculats amb la formació d'una societat democràtica	29
4. Els drets humans i la societat civil	32
Resum	37
Activitats	39
Exercicis d'autoavaluació	39
Solucionari	41
Glossari	42
Bibliografia	43

Introducció

L'anàlisi dels conceptes de **democràcia, drets humans i societat civil** s'ha d'abordar des de diverses perspectives, ja que tots ells **s'interrelacionen**.

En primer lloc, s'ha de determinar què s'entén per democràcia i quins elements la configuren. Després, és necessari determinar la interacció entre la societat democràtica i els drets humans. Finalment, és procedent analitzar el paper que té la societat civil en la defensa dels drets humans.

La promoció, el respecte i la consolidació dels drets humans i de les llibertats fonamentals estan directament vinculats amb els postulats propis d'una societat democràtica, ja que és en ella on es troben les condicions més adequades perquè la seva formulació adquireixi plena efectivitat.

En l'intent d'abordar aquesta interacció s'ha de perfilar la **democràcia com a sistema d'organització política i social**, és a dir, la democràcia entesa com a forma de govern i com a sistema de valors, i situar els **drets humans en el context** de la societat democràtica, amb l'objectiu d'apreciar el marc conceptual en el qual s'inscriu la relació esmentada.

Objectius

Una vegada finalitzat l'estudi del present mòdul didàctic estareu en condicions de fer el següent:

- 1.** Analitzar la interacció existent entre la democràcia, els drets humans i la societat civil.
- 2.** Comprendre la democràcia com un sistema d'organització política i social, i com un sistema de valors.
- 3.** Situar els drets humans en el context d'una societat democràtica.
- 4.** Conèixer els drets i les llibertats reconeguts a tota persona en un règim democràtic: els drets predemocràtics i els drets estructuralment vinculats a la formació d'una societat democràtica.
- 5.** Valorar la funció de la societat civil en la salvaguarda dels drets humans.

1. La democràcia com a sistema d'organització política i social

Com succeeix respecte de qualsevol **concepte jurídicopolític indeterminat**, que sigui evolutiu i dinàmic per naturalesa, l'intent d'enunciar una definició del que s'entén per democràcia planteja serioses dificultats.

La seva formulació no troba una acceptació unànime en sorgir discrepàncies sobre la seva dimensió, el seu abast i les seves característiques. No obstant aquestes dificultats, el terme **democràcia** ha resultat ser el més utilitzat entre tots els conceptes polítics (Kelsen, 1977), canviant, d'aquesta manera, de significat més d'una vegada i en més d'una direcció (Macpherson, 1968).

Així doncs, des de l'Organització de les Nacions Unides s'ha constatat que:

" [al] llarg de l'últim mig segle, el significat del terme democràcia ha variat considerablement en els assumptes mundials. El 1945, la democràcia era un concepte clar, definit per les nacions aliades en oposició amb el feixisme. Amb l'inici de la guerra freda, la democràcia es va arribar a propugnar des de dues perspectives, la de l'Est i la de l'Oest. Quan el Tercer Món va ocupar el seu lloc en l'escena internacional, els seus membres van procurar trobar els seus propis mètodes de govern adequats a les seves necessitats, procés que va aportar altres perspectives a la democràcia. Avui, una escena mundial en ràpida evolució presenta una nova faceta del tradicional concepte de democràcia [...]."

Nacions Unides (1996, pàg. 6)

En l'intent de precisar i concretar el contingut de la democràcia, es tendeix a devaluar-la, utilitzant indistintament diversos qualificatius per a designar a règims polítics absolutament diferents entre ells i, per tant, hi ha el risc d'escindir-la i desacreditar-la.

Exemples

En intentar concretar el seu contingut, s'utilitzen de manera indiferent democràcia parlamentària, representativa, presidencial, directa, indirecta, occidental capitalista, tradicional, radical, marxista, popular, social, revolucionària...

El mètode que es considera més adequat per a delimitar-ne el contingut consisteix a realitzar una valoració de la democràcia atenent l'àmbit social en el qual desplegarà els seus efectes.

Davant d'aquestes consideracions preliminars, l'àmbit d'aplicació dels postulats democràtics es pot plantejar des de dues perspectives.

1) En primer lloc, en el marc **interior de cada estat** amb relació al funcionament i a l'organització de les seves pròpies institucions polítiques.

Lectures complementàries

Per a aprofundir en el concepte de democràcia i els seus canvis de significat podeu consultar: **H. Kelsen** (1977). *Esencia y valor de la democracia* (pàg. 11). Madrid: Guadarrama. **C. B. Macpherson** (1968). *La realidad democrática* (pàg. 9). Barcelona: Fontanella.

Lectura complementària

Si voleu conèixer més sobre aquesta perspectiva del concepte de *democràcia* consulteu: **Nacions Unides**. Document A/51/761, del 20 de desembre de 1996. *Apoyo del sistema de las Naciones Unidas a los esfuerzos de los gobiernos para la promoción y consolidación de las democracias nuevas o restauradas. Anexo: Suplemento de los informes sobre la democratización.*

2) En segon lloc, en el marc de les **relacions internacionals** entre els estats que configuren la comunitat internacional. En aquest sentit, tal com afirma Roldán Barbero (1994):

"[...] la democracia se ha convertido en un vector indiscutible de las relaciones internacionales [...], como un contrato social entre los Estados para la defensa de la democracia."

J. Roldán Barbero (1994, pàg. 25)

Des del vessant estructural i social intern de l'Estat –que és el que ens interessa aquí–, el terme *democràcia* enclou múltiples significats, i es pot considerar que "la democràcia és alhora una **tècnica** i una **ètica**" (Duverger, 1982).

És a dir, que el mateix terme comporta dos components: una **forma de govern** i un **sistema de valors**. Així, el terme democràcia és polisèmic (Roldán Barbero, 1993), definible tant des del seu vessant de tècnica política com del valor social.

En la valoració dels efectes de la democràcia en l'àmbit intern de l'estat i en la regulació de les relacions socials de les persones que es troben sota la seva jurisdicció, és necessari considerar els dos elements que la componen.

Dins d'aquest esquema d'anàlisi s'aborda la possibilitat de destacar l'existència d'un **contingut mínim** predicable del concepte de democràcia, tant des de la seva perspectiva adjectiva o formal –democràcia considerada com a procediment per a obtenir decisions per un grup social–, com des del seu vessant substantiu –democràcia com a valor en si mateix considerat.

Convé, per tant, realitzar una anàlisi independent de la concepció formal i de la concepció substantiva de la democràcia, és a dir, de la democràcia com a **forma de govern** i de la democràcia com **sistema de valors**.

1.1. Democràcia com a forma de govern

Des del seu **vessant de tècnica política** –perspectiva adjectiva o formal–, el contingut polític del sistema democràtic concerneix a:

- 1) La legitimitat del poder.
- 2) Els requisits per a l'exercici d'aquest poder.

Lectura complementària

J. Roldán Barbero (1994). *Democracia y Derecho internacional*. Madrid: Civitas.

Lectures complementàries

Per a aprofundir sobre el caràcter tècnic (forma de govern) i ètic (sistema de valors) del terme *democràcia* consulteu: M. Duverger (1982). "Nécessité de la démocratie". *Annuaire Européen* (vol. XXX, pàg 122-128). J. Roldán Barbero (1993). "Democracia y derecho europeo". *Revista de Instituciones Europeas* (núm. 1, pàg. 102).

1.1.1. La legitimitat del poder

L'estat qualificat de democràtic és el que es regeix per una forma de govern que, en teoria, dóna el **màxim de llibertat política individual**, entesa en sentit ampli com a autonomia dels ciutadans en la seva participació directa o indirecta. En l'estat social i democràtic de dret, s'adverteix, com assenyala E. Durkheim (1976), una creixent extensió i complexitat de les funcions estatals i, alhora, un continu enriquiment de la consciència sobre la dignitat de l'individu i els seus drets.

Aquest màxim és aconseguit justament pel **principi majoritari**, assegurant una participació equilibrada i sense arbitriarietats a les preses de decisió. En aquest sentit, C. Nino (1984) entén per democràcia:

"[...] un sistema en que las decisiones se toman o bien, en su forma directa, por acuerdo explícito de la mayoría del grupo relevante [...] o si no, en su forma representativa, por individuos que son autorizados periódicamente por la mayoría del grupo relevante para que se adopten esa clase de decisiones."

C. S. Nino (1984, pàg. 227)

Per tant, es pot considerar que el principi majoritari sintetitza el **criteri formal i jurídic** de la democràcia, ja que el règim polític democràtic es basa en la noció de "majories variables", és a dir, en el fet que les majories mai no són permanents i poden en qualsevol moment deixar de ser-ho. Així doncs, alguns d'aquells que durant un període de temps formen part de la majoria poden acostar-se posteriorment a defensar concepcions minoritàries.

En aquest punt, és essencial fer una distinció entre les minories ètniques, religioses o lingüístiques i les minories d'opinió. Les primeres poden resultar perjudicades pel sistema majoritari, llevat que se'ls atorgui una protecció especial, comportant una modificació de les regles en les quals s'estableixen les majories de vot requerides. Encara que, en virtut del principi d'autonomia, sempre "hi ha d'haver arranjaments institucionals que protegeixin la posició d'individus o minories, és a dir normes i salvaguardes constitucionals."

Des d'aquesta perspectiva, s'estima que un estat és democràtic en la mesura que el conjunt social comparteix la reflexió sobre els assumptes polítics. Per tant, la democràcia com a sistema polític només pot assegurar que les lleis que s'aprovin per la majoria se cenyeixin a les regles de procediment i als límits fixats per la Constitució, i que seran d'aplicació fins que una nova majoria decideixi derogar-les. Es tracta, en tot cas, de la defensa dels drets que el grup majoritari considera oportú.

Lectura complementària

E. Durkheim (1976). *Educación como socialización* (pàg. 180). Salamanca: Sígueme.

Lectura complementària

Podem ampliar aquesta perspectiva en: C. S. Nino (1984). *Ética y Derechos Humanos*. Buenos Aires: Paidós.

Majories variables

La noció de "majories variables" comporta la possibilitat d'alternança política per mitjà d'eleccions lliures.

En definitiva, el sistema majoritari permet que determinades lleis puguin ser derogades en una mateixa legislatura, ja que anteriorment va permetre l'expressió activa del dissentiment, és a dir, va crear les condicions per a una futura reconsideració de les lleis esmentades.

No obstant això, l'aplicació del principi majoritari en un règim democràtic ha de ser adaptada de manera que el respecte de les minories existents no sigui una mera fal·làcia. Un dels possibles mecanismes jurídics per a assegurar aquest respecte consisteix en l'exigència que determinades decisions siguin adoptades mitjançant un quòrum elevat.

Encara que la democràcia no garanteix a l'individu cap llibertat específica d'acció, hi ha, tanmateix, alguns drets i llibertats que hi estan indissolublement lligats i sense els quals el principi majoritari perdria el seu sentit, ja que la formulació i plasmació de la consciència majoritària es nodreix fonamentalment del debat generat a l'exercici de les llibertats esmentades.

- Llibertats: són, essencialment, la llibertat d'expressió i la llibertat d'associació¹.
- Drets: són el dret dels ciutadans a formar part dels assumptes polítics i a associar-se amb finalitats polítiques.

1.1.2. L'exercici del poder

L'exercici del poder queda majoritàriament identificat amb l'estat de dret en constituir una forma concreta del seu ordenament.

En aquest context, resulta interessant destacar que la teoria de l'estat de dret està connectada als valors liberals predemocràtics i unida a la idea de la garantia dels drets individuals civils i polítics, la pretensió dels quals és fondre la legalitat i la legitimitat. És a dir, la legitimitat de l'exercici del poder es fa residir també en la legalitat del seu exercici.

Com assenyala E. Díaz (1972):

"[...] el Estado de Derecho es el Estado sometido al Derecho, o mejor, el Estado cuyo poder y actividad vienen regulados y controlados por la ley."

E. Díaz (1972, pàg. 13)

Consisteix fonamentalment en l'imperi de la llei, entès com la primacia de la llei formal, llei creada per la institució popular representativa o parlament. Les modificacions d'aquesta llei només poden operar mitjançant una altra llei

Normes constitucionals

No succeeix el mateix respecte a les normes constitucionals, ja que, en general, la seva modificació requereix una majoria qualificada de vot a les cambres –i fins i tot un referèndum popular– i un procediment especial establert a la mateixa constitució.

Exemple

Així, l'adopció de mesures que repercuteixin directament en els drets fonamentals de la persona, exigeix, en la major part dels ordenaments jurídics democràtics, unes majories qualificades.

⁽¹⁾Sense aquestes llibertats, el principi majoritari mancaria de significat.

Nota

L'exercici del poder democràtic s'identifica amb l'estat de dret.

Lectura complementària

Si voleu ampliar el concepte d'Estat de Dret consulteu: E. Díaz (1972). *Estado de Derecho y sociedad democrática*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo.

formal dimanada del parlament, institució que representa la voluntat popular. Des d'aquesta perspectiva, dret i llei s'han d'entendre com a expressió de la voluntat general.

Ara bé, no tot estat regulat per lleis és un estat de dret, ja que l'existència d'una legalitat no comporta *per se* l'existència d'un estat de dret; d'aquesta manera, no s'ha d'entendre per estat de dret qualsevol estat que tendeixi a crear el seu sistema jurídic propi. Seguint aquest raonament, es podria haver qualificat l'estat nacionalsocialista d'estat de dret, perquè estava fundat en un ordre jurídic, encara que injust (Bidart Campos, 1991).

Per tant, l'estat de dret requereix certes **exigències materials**² que en delimitin el contingut; ha de ser garant d'un dret racionalment orientat vers la justícia, les llibertats individuals i les limitacions de l'exercici del poder.

De tot això es dedueix que les característiques generals de tot legítim estat de dret es concreten en:

1) **Imperi de la llei**; llei entesa com a expressió de la voluntat general manifestada per l'òrgan representatiu del poble, elegit per mitjà d'eleccions lliures i mitjançant sufragi universal, directe i secret.

2) **Divisió de poders**; que consisteix en l'existència de tres autoritats o poders estatals autònoms i independents a la presa de decisions: legislatiu, executiu i judicial.

3) **Legalitat de l'actuació de l'administració**; tot acte de l'administració s'ha de realitzar d'acord amb normes jurídiques prèviament establertes i amb la possibilitat d'un control posterior pels tribunals.

4) **Reconeixement d'uns drets i llibertats fonamentals**; cosa que exigiria:

- Una garantia juridicoformal dels drets i les llibertats fonamentals.
- Una salvaguarda de la seva realització material efectiva.

Aquestes característiques han experimentat, especialment des de mitjan aquest segle, una lenta evolució i transformació fins al punt que l'estat liberal de dret ha anat modificant la seva estructura en l'intent de convertir-se en **estat social i democràtic de dret**.

Lectura complementària

Per a aprofundir en aquest concepte podeu llegir: **G. J. Bidart Campos** (1991). *Teoría general de los derechos humanos* (pàg. 198-199). Buenos Aires: Astrea.

⁽²⁾ Aquestes exigències materials constitueixen contrapesos que limiten l'ús o l'abús de poder per part de les institucions.

Paràmetres per a l'anàlisi dels estats de dret

Sobre la incidència dels principis de l'estat de dret en la majoria dels estats que conformen la comunitat internacional, s'ha de destacar l'estudi realitzat per Morin (1995). Aquest autor analitza els punts de convergència i divergència entre els diversos estats basant-se en diferents paràmetres propis dels estats de dret.

Els paràmetres o principis bàsics de l'estat de dret que utilitza són: a) principi de protecció davant dels tribunals dels drets fonamentals i el recurs a l'*habeas corpus*; b) principi del dret a un judici just: independència dels jutges i imparcialitat dels tribunals; c) principi dels drets de defensa: prohibició de l'arrest o detenció arbitrària i presumpció d'innocència; d) principi de reparació de les violacions dels drets fonamentals; e) principi fonamental de l'estat de dret: criteri general d'interpretació constitucional; f) estats d'excepció i suspensió de l'estat de dret.

Primer, l'estat **democràtic** de dret adopta:

- un criteri concret respecte del problema de la residència de la sobirania,
- una concepció plural de la societat,
- una visió paral·lela participativa del procés polític.

L'estat democràtic de dret apareix, des d'aquesta perspectiva, com a superació real de l'estat liberal de dret, ja que aquest va assumir la tasca de conformar l'ordre social, però no va aconseguir la fusió de l'estat amb la societat civil, mitjançant la participació directa o indirecta dels individus en l'adopció de decisions. Superació que, segons Díaz (1972), comporta que:

"[...] el Estado democrático de Derecho es hoy el Estado de justicia, es decir, el Estado que aparece actualmente como legítimo, como justo, en función precisamente de unos determinados valores históricos que son la democracia, el socialismo, la libertad y la paz."

E. Díaz (1972, pàg. 130)

Segon, el terme **social** afegeix a l'estat democràtic de dret la pretensió d'assumir un dels pilars bàsics de l'estat liberal –la llibertat individual del ciutadà–, reequilibrant-lo amb el principi d'igualtat material, tractant-los de fer efectius ambdós per mitjà d'una política social que garanteixi als individus una protecció estatal davant dels desequilibris socials i materials.

No s'ha de presumir una dicotomia entre **llibertat i igualtat**, sinó que, com observa Ollero, la igualtat:

"[...] no se ofrece como una alternativa a la libertad, sino como un horizonte que la llenaría de sentido."

A. Ollero (1983, pàg. 114)

Així doncs, la transformació gradual de l'estat de dret en un estat social de dret ha introduït una assumpció de les càrregues socials per l'estat; fet del qual es dedueix que aquesta transformació ha reforçat el paper del poder executiu, com a poder garant dels drets, assumint obligacions positives quant a la consecució de les prestacions socials.

Lectura complementària

Y. J. Morin (1995). "L'Etat de droit: émergence d'un principe du droit international", *Receuil des Cours de l'Academie de Droit International* (vol. 254, pàg. 125-184).

Objectiu de l'estat democràtic

Un dels objectius de l'estat democràtic és una finalitat essencialment humana, ja que promou i assegura una individualitat més completa que la que permet l'estat liberal.

Lectura complementària

Per a veure amb més deteniment aquesta perspectiva consulteu: A. Ollero (1983). "Cómo tomarse los derechos humanos con filosofía". *Revista de Estudios Políticos* (núm. 33, pàg. 114).

Des d'aquesta òptica, l'estat social de dret es fonamenta en l'intent de superació de la diferència entre la **formulació jurídica dels drets i el seu exercici efectiu** per part de tots, mitjançant una doble via de realització.

- 1) D'una banda, es canvia l'estatut del ciutadà –no solament es busca una integració política i jurídica, sinó també una integració econòmica, social i cultural en l'estructura de l'estat.
- 2) D'altra banda, es modifica l'estatut juridicopolític del poder públic –de ser merament vigilant i repressor, passa a ser ordinador i conformador de la societat.

El model d'estat en el qual en teoria es plasma millor la democràcia formal és l'estat social i democràtic de dret³.

⁽³⁾En l'estat social de dret l'estat assumeix funcions assistencials proporcionant prestacions de tot tipus.

Elements configuradors d'un estat social i democràtic de dret

Entre aquests elements configuradors es poden destacar:

- 1) L'adopció del principi de sobirania popular com a pressupòsit formal de legitimació.
- 2) La participació ciutadana, la responsabilitat dels poders públics i la reversibilitat de les opcions polítiques.
- 3) La igualtat, és a dir, que no sigui només una democràcia política sinó també una democràcia social.
- 4) Les garanties efectives dels drets de tots els ciutadans, especialment de les minories.
- 5) L'increment de la representativitat del parlament amb l'ampliació del dret de vot fins a la consagració del sufragi universal.
- 6) La institucionalització de l'oposició política.
- 7) La incorporació d'institucions de participació directa del poble (referèndum i iniciativa legislativa popular).
- 8) La plena submissió de l'administració a la llei i al poder judicial.

El **model** esmentat fa referència a tres realitats superposades i, per tant, tendencialment integrades:

- 1) El **caràcter social**, referit a la connexió entre organització i funcionament de l'estat i l'estructura i dinàmica de la societat en la qual es basa.
- 2) El **caràcter democràtic**, ja que l'estat ha de ser expressió del poder del poble.
- 3) El **caràcter d'estat de dret**, ja que la seva activitat funcional i la seva realitat orgànica s'han de sotmetre a un ordenament jurídic. És a dir, el límit en l'actuació de l'estat social i democràtic de dret està fixat per la seva dimensió d'estat de dret –respecte als procediments jurídicament establerts.

Lectura complementària

Podreu aprofundir en aquesta integració i interrelació en: **M. A. Aparicio Pérez** (1994). *Introducción al sistema político y constitucional español* (7a. ed., pàg. 58-59). Barcelona: Ariel.

D'aquesta manera, és important que no hi hagi una escissió entre la democràcia política, que comporta una abstenció per part de l'estat, i la democràcia social, que requereix prestacions positives de l'estat. D'aquesta idea s'infereix que la democràcia política i la democràcia social són **indivisibles** i estan **interrelacionades**.

En aquest sentit, tal com va manifestar el secretari general de les Nacions Unides:

"[...] no podem oblidar que, encara que la democràcia sigui una condició necessària per al reconeixement dels drets humans fonamentals, no és suficient per si sola per a assegurar el gaudi efectiu d'aquests drets. En realitat, l'autèntica democràcia política té escasses possibilitats de sobreviure, i l'estabilitat escaparà forçosament del nostre abast, sense la justícia social. Aquesta justícia, per a consolidar-se, necessita l'ajuda dels qui poden impulsar-la legítimament, i que tantes vegades l'abandonen tan aviat com ha estat aconseguida."

Nacions Unides (1990)

L'harmonització entre democràcia política i democràcia social figura com una de les premisses essencials de tot estat social i democràtic de dret, superador de la dicotomia existent anteriorment.

De tot el que hem exposat fins ara es desprèn que l'existència d'un sistema polític democràtic i de les seves institucions reposa, entre altres finalitats, en la consecució d'una adequada protecció i seguretat jurídica per als **drets fonamentals** de la persona humana.

Per tant, com afirma Gros Espiell, " [...] no es posible la existencia de una sociedad civilizada y de un Estado de Derecho si no hay un razonable y responsable equilibrio de derechos y deberes, de potestades y obligaciones, en definitiva, una justa armonización de la Libertad y el Orden."

H. Gros Espiell (1988, pàg. 322)

Si bé la definició de democràcia és un tema de debat cada vegada més important en el si de les societats i entre elles, la pràctica de la democràcia es considera cada vegada més essencial per al progrés en una àmplia gamma d'inquietuds humanes i per a protegir els drets humans (Nacions Unides, 1996, pàg. 3).

D'aquesta manera, en voler que la democràcia sigui el patró universalment compartit que proporcioni legitimitat interna i reconeixement extern als règims, els correspon, per tant, als drets humans una facultat fonamental legitimadora de les formes constitucionals de l'estat democràtic.

Lectura complementària

Nacions Unides. Comunicat de premsa SG/SM/1155, del 19 de novembre de 1990. Declaració del secretari general de les Nacions Unides formulada en la reunió celebrada a París per la Conferència de Seguretat i Cooperació a Europa.

Lectura complementària

H. Gros Espiell (1988). *Estudios sobre Derechos Humanos*, Instituto Interamericano de Derechos Humanos. Madrid: Civitas.

Sobre aquesta qüestió, Pérez Luño (1988) considera que els drets humans tenen la funció de sistematitzar el contingut axiològic objectiu de l'ordenació democràtica a què la majoria dels ciutadans presten el seu consentiment i condicionen el seu deure d'obediència al dret.

En síntesi, com es pot apreciar, la democràcia com a forma de govern es caracteritza per ser el mètode que permet establir i mantenir un conjunt d'institucions que impedeixen l'acumulació de poder, és a dir, que creen les bases per a una divisió de poders efectiva i real, per mitjà, fonamentalment, d'eleccions lliures.

Aquesta perspectiva formal constitueix una organització mínima del poder públic a partir de la qual es pot construir una autèntica democràcia que garanteixi una protecció efectiva dels drets humans.

1.2. Democràcia com a sistema de valors

La democràcia no pot quedar reduïda a un conjunt d'institucions i procediments de presa de decisions, ja que aquests només són els instruments per a promocionar i protegir el seu **contingut substantiu**.

Si s'omet l'anàlisi del contingut substantiu de la democràcia, es corre el risc d'assentar-la en formes procedimentals exclusivament, que fàcilment poden conduir a prescindir de les condicions en les quals es desenvolupa el procés democràtic.

Ara correspon aprofundir en l'anàlisi del contingut del concepte substantiu de democràcia, és a dir, de la seva importància com a sistema de valors.

La concepció de la democràcia va més enllà d'una mera estructura tècnica o instrumental, és a dir, se sosté i orienta pels indicatius dels **valors democràtics**. Des d'aquesta perspectiva, la democràcia no solament s'ha d'entendre en termes de processos, sinó també en termes de resultats.

I per això el caràcter essencial de la democràcia com a forma de vida consisteix en la participació de tot individu no solament en la presa de decisions polítiques, sinó també en la configuració dels valors que regulen la convivència humana i que es reflecteixen en el dret.

Lectures complementàries

E. W. Böckenförde (1993). *Escritos sobre Derechos Fundamentales* (pàg. 48-66). Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft. A. E. Pérez Luño (1988). *Los Derechos Fundamentales* (pàg. 21). Madrid: Tecnos.

Establiment dels drets humans

L'establiment juridicoconstitucional dels drets humans fonamentals apareix com a eix de tot estat que es vulgui considerar democràtic.

Lectura complementària

Els riscos de l'omissió de l'anàlisi del contingut substantiu van ser advertits per Dewey, que va alertar, en formular la seva teoria de l'engabiament, sobre les tràgiques conseqüències d'una democràcia engabiada en preceptes teòrics. Per a consultar-la, llegiu: J. Dewey (1961). *El hombre y sus problemas* (2a. ed., pàg. 163). Buenos Aires: Paidós.

Lectura complementària

Si voleu conèixer més sobre aquesta perspectiva, consulteu: G. Jáuregui (1994). *La democracia en la encrucijada* (pàg. 27). Barcelona: Anagrama.

En aquest sentit, Marchello (1977) considera el dret com una tècnica de valoració. Així mateix, i des d'aquesta perspectiva, Recasens Siches entén aquests valors com a:

"[...] un conjunto de normas humanas, es decir, elaboradas por los hombres en una situación histórica, apoyadas e impuestas por el Poder público, normas con las cuales se aspira a realizar unos valores. "

L. Recasens Siches (1970, pàg. 158)

Tanmateix, no es pot obviar que aquests valors o criteris de comportament que informen l'ordenament jurídic s'han de completar amb el vessant formalista i positivista que aporta la teoria kelseniana del dret.

De la mateixa manera que evolucionen la societat i les normes sobre els drets humans, aquests valors són **dinàmics i variables**, ja que les normes de comportament humanes i socials en un sistema democràtic obeeixen a criteris de revisibilitat dels seus resultats.

La negació d'aquest **caràcter evolutiu** dels valors comportaria una visió iusnaturalista, que ignoraria, en primer lloc, la relació existent entre dret i poder, i, en segon lloc, la necessitat d'adaptació de les normes jurídiques a la realitat social existent en el moment de la seva aplicació. Els valors considerats així no apareixen en un moment determinat, sinó que són el resultat d'una evolució.

En conseqüència, aquests valors mereixen la consideració de criteris de comportament que descansen en el consens de la comunitat humana que els crea, i per tant, seran més fundats com més compartits estiguin.

La **participació** de les persones que configuren la base social d'un estat en la consecució, adopció i seguiment dels valors i normes que han de regir les seves conductes respecte de la seva mútua convivència i de les seves relacions amb les institucions democràtiques dota aquest grup social nacional d'una caracterització pròpia: la **societat democràtica**.

Davant d'aquesta tessitura, la societat democràtica es pot caracteritzar com una societat si no autònoma, sí com a mínim dotada d'un projecte d'autonomia, és a dir, creadora de les seves pròpies lleis, ja que directament o indirectament el conjunt social que la compon participa en l'establiment de les seves normes reguladores.

Assegura un continu **intent d'adaptació a les necessitats socials** imperants en un moment determinat, de manera que es tracta d'un sistema que tendeix a evolucionar i perfeccionar-se dia a dia. En paraules de Dewey:

Lectures complementàries

G. Marchello (1977). *Dai bisogni ai valori. Nuovi studi sull'etica dei valori*. Torí: Giapichelli.

L. Recasens Siches (1970). *Tratado General de Filosofía del Derecho*. Buenos Aires: Porrúa.

Democràcia material

La democràcia material o substancial –democràcia com a sistema de valors– es caracteritza pel seu constant procés evolutiu.

"[...] la verdadera idea de democracia, la significación de la democracia, debe ser continuamente reexplorada."

J. Dewey (1982, pàg. 34)

Fins a la meitat d'aquest segle, l'anàlisi del concepte de democràcia es va centrar en la seva perspectiva formal, ja que tan sols es considerava una noció jurídica que caracteritzava una forma d'estat, per a evolucionar posteriorment el seu estudi configurant també un sistema de valors.

Des d'aquesta òptica, al costat de la concepció **descriptiva** de la democràcia se n'ha elaborat una altra de **prescriptiva**, que la defineix pels valors a què es vincula. Aquests valors, en reflectir les contínues i successives necessitats de l'individu com a membre partícip de la col·lectivitat, estan destinats a incidir en les relacions socials que es generin, mitjançant les actituds personals dels membres d'una societat.

Per tant, dins d'aquest plantejament, es pot deduir que la societat democràtica reflecteix la dimensió social en la qual es desenvolupen els drets humans; és sota aquest concepte que s'ha aconseguit desenvolupar la indispensable percepció social d'una societat democràtica, és a dir, la **dimensió ideològica de la democràcia**. Dimensió que comporta l'establiment d'un ordre social democràtic en el qual s'ubiqui el reconeixement i la protecció dels **drets humans**.

El fonament de l'**ordre social democràtic** es basa en la protecció d'una societat determinada: la societat democràtica i els valors que hi són inherents.

La societat democràtica exigeix a les autoritats estatals que, per a construir aquest ordre social democràtic, operin conforme als seus valors i a les seves exigències en matèria de drets humans.

En aquest context, la societat que es pretén salvaguardar és:

- 1) Una societat **personalista**; és a dir, que la dignitat de l'individu és anterior a l'existència de l'estat.
- 2) Una societat **comunitària**; és a dir, que la persona s'ha de realitzar en una comunitat humana, sense que pugui lesionar els seus drets.
- 3) Una societat **pluralista i tolerant**; és a dir, que la dignitat de la persona només es pot comprovar en una pluralitat de grups autònoms.

Lectures complementàries

El caràcter evolutiu de la societat democràtica es pot aprofundir en: **J. P. Bizeau** (1993). "Pluralisme et démocratie". *Revue du Droit Public et de la Science Politique en France et à l'étranger* (núm. 2, pàg. 515). **J. Dewey** (1982). *Democracia y educación* (9a. ed.). Buenos Aires: Losada.

Lectura complementària

Si voleu ampliar aquest concepte podeu llegir: **A. Casse** (1993). *Los derechos humanos en el mundo contemporáneo* (pàg. 38). Barcelona: Ariel (reimpresió).

Tota societat democràtica exigeix no solament que els membres que la integren respectin un mateix sistema de valors i models de conducta, sinó també l'existència d'un principi motor que impulsi i governi aquesta comunitat orientant-la vers la realització de l'interès comú.

Així doncs, tot **estat democràtic** conté el principi entorn del qual el sistema de valors propi de l'ordre públic democràtic ha de ser preservat i promogut en la interpretació i aplicació del seu ordre normatiu.

En definir la **societat democràtica** amb relació a la formació d'una consciència col·lectiva d'actuació i de participació real de tots els individus, es vol al·ludir indubtablement a la insuficiència de la democràcia formal⁴.

⁽⁴⁾S'ha d'apreciar la inseparable relació entre l'element formal i substancial de la democràcia.

És convenient insistir en la **distinció** entre estat democràtic i societat democràtica.

L'estat democràtic pretén conceptuar l'estat en el seu **sentit formal**, és a dir, en el seu sentit institucional.

En canvi, el concepte de societat democràtica apunta vers una **percepció social** en què es basen els individus que viuen sota un règim democràtic, entès com un compromís o balanç entre els interessos individuals i col·lectius dels seus membres. Pretén considerar la democràcia com el sistema en el qual millor es plasmen els postulats de la consciència social majoritària, respectant, això sí, els drets de les minories.

Per tant, el concepte de societat democràtica concerneix el contingut i els límits de l'acció, és a dir, als drets i obligacions recíprocs del governant i del governat.

Lectura complementària

K. Popper (1957). *La sociedad abierta y sus enemigos* (pàg. 125-128). Barcelona: Paidós.

De manera que conceptua la societat democràtica com aquella societat en la qual es manifesta el sistema de principis polítics substantius que comporta tota democràcia.

Aquests principis es refereixen, en general, als drets dels governats, principis que constitueixen un sistema de protecció dels drets humans. No sorprèn, per tant, que la democràcia es defineixi, a vegades, com el sistema polític en el qual els drets humans són més reconeguts i respectats.

De l'afirmació anterior es deriva la conveniència d'aprofundir en la relació existent entre la democràcia i els drets humans.

Democràcia i valors socials

La democràcia és el sistema de govern que més disminueix la probabilitat de desvinculació dels valors socials en el dictat i aplicació de normes jurídiques; per tant, hi ha una connexió intrínseca entre democràcia i valors socials.

2. Els drets humans en el context de la societat democràtica

Per tot el que hem exposat, es presenta difícil imaginar un altre règim polític, diferent de la democràcia, que pugui oferir condicions més adequades per al desenvolupament dels drets humans, ja que només es concep si comporta el reconeixement, la garantia i la protecció dels drets humans.

Així, la democràcia ha de constituir el projecte polític en el qual s'inscriu la garantia dels drets humans.

Cada vegada hi ha més reconeixement que la democràcia permet respondre a una gran varietat de preocupacions humanes i és essencial per a protegir els drets humans.

En considerar que la democràcia implica un respecte a la dignitat humana, és evident la **relació i interacció** existent entre aquest règim polític i la protecció nacional i internacional dels drets humans.

Així va ser recollit en la Declaració i Programa d'Acció de Viena, aprovat per la Conferència mundial de drets humans. Els tres imperatius d'aquesta Conferència van ser:

- Universalitat.
- Garanties.
- Democratització.

En el punt 8è. de la Declaració es reconeix que:

"[L]a democràcia, el desenvolupament i el respecte dels drets humans i llibertats fonamentals són conceptes interdependents que es reforcen mútuament. La democràcia es basa en la voluntat del poble, lliurement expressada, per a determinar el seu propi règim polític, econòmic, social i cultural, i en la seva plena participació en tots els aspectes de la vida. En aquest context, la promoció i protecció dels drets humans i de les llibertats fonamentals en els plans nacional i internacional han de ser universals i dur-se a terme de manera incondicional [...]."

Nacions Unides (1993)

En definitiva, és el nivell de protecció dels drets humans i les llibertats fonamentals el que permetrà la consideració d'un règim polític determinat com a democràtic. En aquest sentit, Boutros-Ghali (1993) i Bidart Campos (1991) s'adhereixen a aquesta perspectiva.

Nota

La democràcia és un concepte que es desenvolupa i es nodreix amb l'aportació dels drets humans.

Lectura complementària

Nacions Unides. Document A/CONF.157/24 del 25 de juny de 1993. *Declaración y Programa de acción de Viena, aprobado por la Conferencia Mundial de Derechos Humanos.*

En paraules de Boutros-Ghali:

"[...] los derechos humanos dependen en extremo de la manera como los Estados los entienden; en otras palabras, de la forma en que gobiernan a sus pueblos; y dicho de otra manera, del carácter más o menos democrático de sus sistemas políticos."

B. Boutros-Ghali (1993)

Tal com conclou Bidart Campos:

"[...] la ideología de los derechos humanos es la *idea de derecho* que inspira al régimen político...que, como forma democrática, se organiza confiriendo efectividad –o vigencia sociológica– a aquellos derechos."

G. J. Bidart Campos (1991, pàg. 49)

Així mateix, la democràcia amb relació a la protecció dels drets humans és el marc idoni per a garantir la participació òptima dels individus en tot procés polític.

Els drets humans protegeixen tots els éssers humans sense distinció i formen part del patrimoni comú de la humanitat.

La universalització del problema dels drets humans s'ha convertit en una matèria que políticament i jurídicament interessa a la comunitat internacional en el seu conjunt.

Aquest fenomen planteja, respecte de la qüestió que hem exposat, tres aspectes.

- 1) El valor universal dels drets humans.
- 2) El catàleg dels drets humans i les llibertats universalment reconegut.
- 3) Els drets i les llibertats fonamentals reconeguts a tota persona en un règim democràtic.

2.1. Extensió de la noció de drets humans: valor universal dels drets humans

L'inici de la idea de la universalitat dels drets humans es pot situar, en finalitzar la Segona Guerra Mundial, en l'entrada en vigor de la Carta de les Nacions Unides. En paraules de Carrillo Salcedo:

"[...] los derechos humanos fundamentales son universales e indivisibles: lo primero, porque se predicán del *hombre*; lo segundo, porque los derechos civiles y políticos *han de ser efectivos*, del mismo modo que los derechos económicos, sociales y culturales *han de ser libremente definidos y no impuestos*."

J. A. Carrillo Salcedo (1995, pàg. 397)

Lectura complementària

Per a aprofundir en la relació entre drets humans i sistema polític democràtic, podeu llegir el discurs que el secretari general de les Nacions Unides, el Sr. B. Boutros-Ghali, va pronunciar a Viena el 14 de juny del 1993, en inaugurar-se la Conferència mundial de drets humans: **B. Boutros-Ghali**. A/CONF.157/22, 12 de juliol del 1993. *Los derechos humanos: la quintaesencia de los valores de la comunidad humana*.

Lectura complementària

J. A. Carrillo Salcedo (1995). *Soberanía de los Estados y Derechos Humanos en el Derecho internacional contemporáneo*. Madrid: Tecnos.

La integritat, independència i indivisibilitat dels drets humans han estat enunciats en la **Declaració universal dels drets humans** del 1948.

L'èxit fonamental de la Declaració universal dels drets humans ha estat consagrar un ideal i una **concepció comuna** de la humanitat en matèria de drets humans, més enllà de les divergències teòriques i doctrinàries sobre la naturalesa dels drets i les llibertats de l'home.

La Declaració universal va representar, mitjançant la proclamació del caràcter indivisible dels drets reconeguts, l'existència en la comunitat internacional d'una consciència basada en l'existència d'una violació d'aquests drets sigui quin vulgui l'estat en el qual es produeixi.

La Declaració universal proclama la igualtat amb l'objectiu de negar l'existència de diferències, però no per a instaurar una homogeneïtzació sinó per a **equiparar** els individus més enllà de les seves diferències.

Així, la Declaració universal constitueix un dels paràmetres fonamentals sobre la base dels quals la comunitat internacional pot negar legitimitat a determinats estats. La negació de la legitimitat esmentada es fonamenta en l'acceptació generalitzada del principi del respecte a la **dignitat humana**. Com indica Carrillo Salcedo:

"[la] Carta y [la] Declaración, son en definitiva, expresiones jurídicas positivas y jurídicamente obligatorias de un principio generalmente aceptado en el Derecho internacional contemporáneo: el de la dignidad de la persona humana."

J. A. Carrillo Salcedo (1993, pàg. 178)

Així mateix, la integritat, independència i indivisibilitat dels drets humans han estat reconegudes en els **Pactes internacionals del 1966**.

Posteriorment, han estat afirmades per:

- 1) La Proclamació de Teheran, del 13 de maig del 1968.
- 2) La resolució 32/130 de l'Assemblea General, adoptada el 1977, sobre els diferents criteris i mitjans possibles dins del sistema de les Nacions Unides per a millorar el plaer efectiu dels drets humans i les llibertats fonamentals.

Lectures complementàries

Per a ampliar aquesta informació llegiu: **Nacions Unides**. Acta final de la Conferència internacional de drets humans, Teheran, des del 22 d'abril fins al 13 de maig del 1968.

Nacions Unides. Resolució 32/130 de l'Assemblea General, del 16 de desembre del 1977. Els representants de 171 estats van aprovar aquesta declaració per consens, que podeu consultar a: **Nacions Unides**. Resolució 48/121 de l'Assemblea General, de 25 de juny de 1993.

La Declaració universal dels drets humans

Resolució 217 A (III) de l'Assemblea General de les Nacions Unides, del 10 de desembre de 1948.

Lectura complementària

J. A. Carrillo Salcedo (1993). "Algunas reflexiones sobre el valor jurídico de la Declaración Universal de Derechos Humanos". A: M. Díez de Velasco. *Hacia un nuevo orden internacional y europeo, Homenaje al profesor*. Madrid: Tecnos.

Pactes internacionals del 1966

Pacte internacional de drets econòmics, socials i culturals –resolució 2200 A (XXI) de l'Assemblea General de les Nacions Unides, del 16 de desembre de 1966–; Pacte internacional de drets civils i polítics –resolució 2200 A (XXI), del 16 de desembre del 1966.

3) La Declaració de la Conferència mundial sobre drets humans, del 25 de juny del 1993, i també pel conjunt de la pràctica internacional.

En aquest sentit, s'ha de considerar que les declaracions sobre drets humans adoptades per l'Assemblea General no tenen *per se* valor obligatori, però això no significa que tinguin un paper secundari en la codificació internacional dels drets humans.

Aquestes declaracions aclareixen l'àmbit dels drets protegits per la Carta de les Nacions Unides i pels pactes internacionals. Són, alhora, l'expressió i la confirmació de la **unitat estructural** referida a la protecció dels drets humans.

Diverses vegades s'ha qüestionat l'existència d'un concepte universal i comú sobre els drets humans, d'un sistema de normes i principis acceptats i reconeguts per tota la humanitat, superant les realitats d'un món dividit en diversos sistemes polítics, religiosos i ideològics, i és notori l'interès que tenen certes doctrines a postular que la noció de drets humans és d'origen occidental.

Aquells que **neguen el valor universal** que els drets humans representen per a la comunitat internacional es poden agrupar, segons N. Valticos (1969, 1987), en tres corrents doctrinals diferents.

1) Un sector europeu que tem que es dilueixi la noció dels drets humans en intentar buscar un denominador comú.

2) Alguns països extraeuropeus que no volen, d'una banda, que se'ls imposin valors aliens a les seves tradicions i, d'una altra, que considerin l'existència d'un conflicte entre el seu nivell de desenvolupament econòmic i les exigències de la protecció dels drets humans.

3) Un tercer sector que, basant-se principalment en els problemes tècnics que comporta la unificació del dret, consideren que la via més racional per a aconseguir aquesta unificació és, en una primera etapa, passar de la regulació nacional a la regional, i posteriorment, de la regional a la universal.

Encara que respectant determinats particularismes regionals, s'ha d'obtenir un consens a prop del valor universal dels drets humans. Els drets humans no es poden concebre com un instrument de dominació i d'imposició de la ideologia o dels interessos d'una part del món sobre un altre sector de la humanitat.

Vegeu també

Podeu aprofundir l'extensió dels drets humans en el mòdul didàctic "El procés d'internacionalització dels drets humans".

Lectures complementàries

N. Valticos (1969). "Universalité des droits de l'homme et diversité des conditions nationales" A: R. Cassin. *Amicorum discipulorumque liber I* (pàg. 384-385). Pedone. N. Valticos (1987). "La démocratie et les droits de l'homme". *European Yearbook* (vol. XXXV, pàg. 58).

Atès que les ideologies tenen com a objectiu un canvi en la societat, és a dir, qüestionen les relacions entre l'individu i la comunitat en la qual viu, és aquí on es produeix l'oposició més radical entre les diverses concepcions en matèria de drets humans.

1) D'una banda, aquelles que situen l'home abans que la societat, és a dir, consideren que l'ésser humà és anterior a tota estructura estatal i ha de ser respectat pels governs.

2) D'altra banda, les que defensen la prevalença de la societat sobre l'individu, així els drets humans existeixen només en la societat i en l'estat (Cassese, 1993, pàg. 61).

En realitzar una aproximació entre aquestes concepcions es pretén assegurar una conciliació entre la salvaguarda de la **llibertat individual i la justícia social**.

És a dir, segons Carrillo Salcedo i altres (1994), es pot establir que:

"[...] a partir de la necesidad de una estructura democrática, no deben considerarse antagónicos los derechos fundamentales individuales y colectivos"

J. A. Carrillo Salcedo; M. Arcos Vargas; A. Salado Osuna (1994, pàg. 132)

Des d'aquesta perspectiva, es pot considerar que resulta fonamental establir amb claredat la **diferència** entre el **concepte** de drets humans i el **catàleg** d'aquests drets, per a aconseguir l'aproximació entre les diferents concepcions en matèria de drets humans.

D'acord amb Pérez Luño (1979), per drets humans es pot entendre:

"[...] el conjunto de facultades e instituciones que, en cada momento histórico, concretan las exigencias de la dignidad, la libertad y la igualdad humanas, las cuales deben ser reconocidas positivamente por los ordenamientos jurídicos a nivel nacional e internacional."

A. E. Pérez Luño (1979, pàg. 43)

Si bé hi poden haver divergències quant al catàleg dels drets humans, el concepte de drets humans ha de ser acceptat universalment.

Interdependència dels drets humans

La finalitat última de la interdependència dels drets humans se situa a aconseguir una síntesi entre les diferents orientacions ideològiques en la matèria.

Lectura complementària

J. A. Carrillo Salcedo; M. Arcos Vargas; A. Salado Osuna (1994). "La Declaración de Viena de los Jefes de Estado y de Gobierno de los Estados Miembros del Consejo de Europa [9 d'octubre de 1993]". *Revista de Instituciones Europeas*.

Lectura complementària

A. E. Pérez Luño (ed.) (1979). *Los derechos humanos. Significación, estatuto jurídico y sistema*. Sevilla: Publicaciones de la Universidad de Sevilla.

2.2. Catàleg dels drets humans i llibertats internacionalment reconeguts

Per a establir la via jurídica que permeti el desenvolupament de la protecció de la persona, és necessari instituir un catàleg de drets i llibertats generalitzable a tot ésser humà, necessitat de salvaguarda per un entorn institucional concret. Així mateix, la delimitació d'aquest catàleg no es pot deixar al lliure arbitri dels estats.

Vegeu també

Podeu analitzar en profunditat aquest tema en el mòdul didàctic "El procés d'internacionalització dels drets humans"

Hi ha un nucli dur o **nucli essencial** sobre el qual el consens en la comunitat internacional contemporània n'estableix el caràcter necessari, imperatiu i inderogable. L'obligació de respectar certs drets humans fonamentals es considera una obligació *erga omnes*.

El que en definitiva significa comprovar, en termes de Carrillo Salcedo (1995) que:

"[...] los derechos humanos fundamentales, esto es, aquellos que son absolutos y no pueden ser derogados en ninguna circunstancia, [...] integran el núcleo duro de los derechos humanos, en tanto que expresión jurídica de una convicción jurídica: la del rechazo de la barbarie."

J. A. Carrillo Salcedo (1995, pàg. 105)

És evident l'existència d'un principi constitucional o estructural del dret internacional que exigeix el respecte de la dignitat humana i que representa un dels valors fonamentals de la comunitat internacional contemporània –el contingut de la qual està constituït per un nucli dur de drets fonamentals. En aquest sentit, Carrillo Salcedo (1995) afirma que:

"[...] junto al clásico principio de la soberanía ha aparecido otro principio constitucional del orden internacional contemporáneo: el de los derechos humanos."

J. A. Carrillo Salcedo (1995, pàg. 15)

En efecte, el dret internacional contemporani reconeix en els drets humans un dels seus interessos fonamentals, i també un dels seus **principis constitucionals o estructurals** (Carrillo Salcedo, 1995 pàg. 396). Així doncs, com afirma Cassese (1993),

"[...] gradualmente se ha creado un restringido núcleo de valores y criterios universalmente aceptados por todos los Estados [...]", és a dir, es percep un determinat consens sobre l'ordre d'importància dels diversos drets, "[...] un acuerdo de principio acerca de su jerarquía [...]."

A. Cassese (1993, pàg. 76)

Per tant, haver de respectar certs drets humans fonamentals constitueix una norma imperativa del dret internacional general; és a dir, una norma de *ius cogens*, creadora d'un **ordre públic internacional**.

Límit de la dignitat humana

Tot trencament de la dignitat humana hauria de comportar una condemna i una reacció per part de la comunitat internacional. D'aquesta manera, es pot considerar com a límit a la tolerància i fonament de la dignitat humana el rebuig universal de la barbàrie.

Una vegada establert aquest nucli essencial, és necessari assolir una convergència d'ideologies, reconeixent les ineludibles divergències que són el resultat dels diferents fonaments ideològics i històrics i de la diversitat de situacions polítiques, econòmiques i socials, per a aconseguir també un consens sobre la protecció dels drets que, sense formar part d'aquest nucli essencial, es considera que han de conformar un estàndard universal en la matèria.

El **consens** sobre aquests **drets que no formen part del nucli essencial** dels drets fonamentals pot ser més difícil sobretot per dos factors.

1) L'existència de dues categories de drets (drets civils i polítics, i drets econòmics, socials i culturals), sense perjudici dels denominats drets de la solidaritat.

2) L'existència de particularismes regionals en el reconeixement i protecció dels drets humans. Són dos els elements en què es poden basar les diferències regionals quant a la concepció dels drets humans.

a) El primer element es fonamenta en el fet que els governs, concedint més importància als problemes del desenvolupament econòmic del seu estat, considerin que la protecció de les llibertats individuals no és un assumpte prioritari.

b) El segon element es fonamenta en el fet que alguns governs d'estats en via de desenvolupament estimen que determinats drets reconeguts universalment no es poden protegir efectivament a causa de la precarietat dels seus recursos.

Com assenyala Valticos (1969, pàg. 387), en realitat es tracta de fer prevaler els drets econòmics i socials sobre els polítics i civils.

Tanmateix, actualment no es dubta de l'existència d'una estreta relació entre les dues categories de drets (polítics i civils, i econòmics i socials).

L'exercici dels drets polítics és un factor indispensable per a l'establiment progressiu de condicions que permetin gaudir plenament dels drets econòmics, socials i culturals. La noció dels drets econòmics, socials i culturals és un concepte essencialment dinàmic; el seu àmbit i el seu significat estan en contínua evolució, i només en una atmosfera de llibertat política se'n pot aconseguir el desenvolupament constant i progressiu.

Relació entre categories de drets

L'exercici dels drets polítics és un dels mitjans més eficaços per a protegir els drets econòmics, socials i culturals; i a la inversa, el ple reconeixement i gaudi dels drets econòmics, socials i culturals, constitueix un dels millors mitjans per a protegir els drets polítics.

En aquest sentit, la protecció regional ha exercit un paper fonamental en la definició de la noció de drets humans en la seva evolució continuada i, alhora, completa la protecció universal mitjançant aportacions sobre els drets esmentats o mitjançant l'establiment de mecanismes de protecció de caràcter regional.

En definitiva, és necessari un intent de **conciliar la universalitat** dels drets humans **amb la diversitat** de les condicions nacionals i regionals.

Universalisme i regionalisme no són fórmules excloents o incompatibles, sinó sistemes que s'han de coordinar amb l'objectiu d'aprofundir i millorar la salvaguarda internacional dels drets humans.

Els **particularismes nacionals i regionals** han de ser acceptats sempre que no entrin en contradicció amb normes imperatives de dret internacional, ni amb obligacions jurídiques prèviament concretes per l'estat mitjançant la ratificació d'un tractat internacional.

El dret a la diferència en un sistema de caràcter universal no justifica la tendència cap al relativisme. Les diferències culturals no poden representar obstacles en l'elaboració d'un concepte de drets humans que sigui respectat per tots els estats. El relativisme nega la legitimitat de les normes que transcendeixen les fronteres culturals. El caràcter universal dels drets humans pretén assentar la cultura de l'acceptació.

Una vegada determinada l'existència de normes de *ius cogens* que constitueixen el desenvolupament d'un estàndard mínim universal, basat en el reconeixement comú de la immanent dignitat de l'home, resulta menys difícil la seva ampliació procedint a desenvolupaments sectorials.

La **sectorialització** dels drets humans consisteix a establir una xarxa normativa que afecti a problemes específics o a determinats grups d'individus, sobre els quals els Estats que formen la comunitat internacional tenen menys reticències en deixar al marge les seves condicions ideològiques o polítiques i els seus fonaments socioeconòmics.

El cert és que el dret internacional dels drets humans es fonamenta en l'objectiu d'assegurar la integració normativa més enllà de les divergències ideològiques i de les desigualtats quant al desenvolupament dels diversos sistemes polítics i jurídics. Així, Vasak afirma que:

Particularismes nacionals i regionals

El panorama que han d'oferir els particularismes nacionals i regionals consisteix en la seva funció d'elevant, però mai rebaixant o suprimint, els estàndards mínims universalment acceptats en matèria de drets humans.

"El fenómeno de los derechos humanos exige en la actualidad el desarrollo de una auténtica ciencia de los derechos humanos, cuya objetividad y rigor garantice la independencia de los derechos humanos de toda escuela particular de pensamiento y de toda interpretación particular de la realidad."

K. Vasak (1984, pàg. 14-15)

Per tant, és perceptible una extensió espacial o horitzontal dels drets humans, que comporta el seu reconeixement universal i una extensió vertical o conceptual del seu contingut, que els fa obligatoris per a tota la comunitat internacional.

Tots aquests factors incideixen en el **caràcter dinàmic** dels drets humans i en la seva constant evolució.

Aquest raonament anterior condueix a determinar que els règims democràtics s'han de guiar en les seves pautes de comportament pels paràmetres assenyalats.

- Reconeixement i protecció dels drets considerats com a part del **nucli dur** dels drets fonamentals.
- **Extensió** d'aquestes garanties a **altres drets**, tant econòmics, socials i culturals com civils i polítics, atenent a les seves particularitats nacionals, sempre que no contravinguin les normes universals, especialment, aquells que siguin bàsics per al desenvolupament de la societat democràtica i els seus valors.

Així doncs, els règims democràtics han de tenir com a directriu a seguir en els seus comportaments cap als individus el respecte als drets humans, fonamentats en la proposta de marcar els valors (el respecte de la dignitat humana) i els disvalors (la negació de la dignitat esmentada) –apareix així com a punt de què ha de tractar el catàleg de drets humans garantits en un règim democràtic.

Lectura complementària

Podeu aprofundir aquest tema al llibre següent: K. Vasak (ed.) (1984). *Las dimensiones internacionales de los derechos humanos* (pàgs. 14-15). Barcelona: Ed. Serbal/Unesco.

3. Els drets i les llibertats reconeguts a tota persona en un règim democràtic

Un règim democràtic constitueix el projecte polític en què necessàriament s'ha d'inscriure la garantia dels drets humans, és a dir, només un **sistema democràtic dins dels estats** pot ser garant dels drets humans.

Això comporta que els règims democràtics hagin de salvaguardar mitjançant les seves **legislacions** internes determinats drets i llibertats indispensables per al respecte dels valors fonamentals d'una societat democràtica de la qual són el poder ordinador.

Tanmateix, la instauració d'un sistema democràtic que afecti les estructures estatals i el comportament dels individus no és un procés mediat, sinó que requereix d'unes bases sòlides per a poder assentar i posteriorment consolidar una democràcia estable.

Per tant, els drets i les llibertats estructuralment vinculats a la formació d'una societat democràtica no es poden consolidar si no són precedits de la consecució de determinats **drets predemocràtics** que senten les bases futures del seu desenvolupament.

A continuació, separatament, farem referència als drets predemocràtics i als drets estructuralment vinculats a la formació d'una societat democràtica.

3.1. Drets predemocràtics

Si es considera que és en el règim democràtic en què els drets humans i les llibertats fonamentals troben les condicions més adequades per al seu desenvolupament, és desitjable, per tant, que sigui aquest el règim polític el que regeixi el comportament de la major part d'estats. Es considera, d'una banda, la divisió existent entre règims democràtics i règims no democràtics i, d'altra banda, l'objectiu d'iniciar processos de democratització en aquells estats que tinguin un estructura i un funcionament no democràtics.

Drets predemocràtics

Utilitzem aquesta denominació ja que, partint de la consideració que el règim democràtic és aquell que ofereix les condicions més adequades per al desenvolupament dels drets humans, els drets aquí assenyalats han de ser garantits independentment del règim polític existent.

Protecció de drets i llibertats

Determinats drets humans i llibertats fonamentals han de ser protegits amb independència del règim polític existent i la formulació del qual és prèvia al règim democràtic mateix.

A partir d'aquesta idea central, es consideren drets predemocràtics aquells drets i aquelles llibertats que han de ser salvaguardats abans d'iniciar qualsevol procés de democratització. Bàsicament són aquells que tendeixen a protegir la vida i la integritat física i psicològica de la persona. Aquests drets es corresponen amb alguns dels que els diversos sistemes de protecció dels drets humans qualifiquen d'inderogables.

Aquests drets, que no poden ser derogats en cap circumstància, es troben establerts:

- En l'article 3 comú a les convencions de Ginebra del 1949.
- En allò que és comú, en l'article 4. 2 del Pacte internacional de drets civils i polítics.

D'acord amb Carrillo Salcedo (1995):

"[...] integran el núcleo duro de los derechos humanos, en tanto que expresión jurídica de una convicción jurídica universal: la del rechazo de la barbarie."

J. A. Carrillo Salcedo (1995, pàg. 105)

Per tant, es tracta de disposicions imperatives o de *ius cogens*, que responen al **mínim jurídic essencial** de l'ordre públic internacional en matèria de drets humans, no derogables per la voluntat dels estats i que comporten, en conseqüència, efectes o obligacions *erga omnes* dels estats davant tota la comunitat internacional.

El respecte d'aquest nucli dur se situa més enllà de tota legitimitat democràtica dels estats.

Així, el procés de democratització, tant formal com substancial, no es podrà iniciar amb plenes garanties d'èxit fins que aquests drets predemocràtics estiguin consolidats.

3.2. Drets estructuralment vinculats amb la formació d'una societat democràtica

Quant als drets propis d'una societat democràtica, encara que tots siguin necessaris, també és cert que determinats drets i llibertats han de ser reconeguts abans que altres per a establir les bases estructurals que permetin la formació i el desenvolupament d'una societat democràtica. En ordre de prelación hi hauria:

- 1) La protecció de la **llibertat d'expressió** –que inclouria l'accés a fonts d'informació plurals.

Lectura complementària

Podeu aprofundir aquest tema al llibre següent: J. A. Carrillo Salcedo (1995). *Soberanía de los Estados y Derechos Humanos en el Derecho internacional contemporáneo*. Madrid: Tecnos.

Nota

Els drets predemocràtics són exigibles per la comunitat internacional a tots els estats, ja siguin règims democràtics o no.

2) La **llibertat de reunió i associació**, no solament civil sinó també política.

3) La convocatòria i realització d'**eleccions lliures i imparcials**.

En aquest sentit, es pot concloure, com manifesta Ross, que:

"[...] la democracia no es algo que pueda introducirse ya prefabricada, puesto que hay ciertos prerequisites socio-psicológicos necesarios para su crecimiento que es mejor que sean logrados en la lucha gradual por la democracia misma."

A. Ross (1989, pàg. 170)

Des d'aquesta perspectiva, la realització d'eleccions lliures i imparcials hauria de ser la culminació d'un procés i no el seu inici. Fins que la protecció efectiva de determinats drets no es dugui a terme, no es podrà garantir la realització eficaç d'unes eleccions lliures i imparcials.

En definitiva, les eleccions s'han de considerar com una etapa a seguir en el lent procés de democratització, en el qual primer s'han de desenvolupar les institucions i les condicions que serveixin de base a una democràcia⁵ estable.

En aquest sentit, es va manifestar el secretari general de les Nacions Unides en declarar que:

"[...] les eleccions, per si soles, no constitueixen la democràcia. No són un fi sinó un pas, encara que important i freqüentment essencial, al camí vers la democratització de les societats i la realització del dret a participar en el govern del propi país, dret enunciat en importants instruments internacionals relatius als drets humans. Seria lamentable confondre el fi amb els mitjans i oblidar que la democràcia implica molt més que el mer acte d'emetre periòdicament un vot, ja que inclou la totalitat del procés de participació dels ciutadans en la vida política del país."

Nacions Unides (Corr. 1, par. 76)

En conseqüència, abans de celebrar eleccions democràtiques és fonamental preparar, renovar i reforçar contínuament, les bases institucionals i socials sobre les quals pugui prendre forma la democratització, és a dir, **promoure una mentalitat democràtica**.

Sobre això, les Nacions Unides mantenen el criteri següent sobre la mentalitat democràtica i la seva promoció. Així, des de l'Organització de les Nacions Unides, es considera que:

Lectura complementària

A. Ross (1989). *¿Por qué democracia?* Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.

⁽⁵⁾La democràcia representa alguna cosa més que eleccions periòdiques.

Lectura complementària

Nacions Unides. Document A/46/609. Informe del secretari general.

"[...] el suport a una mentalitat democràtica és fonamental per a poder celebrar eleccions lliures i imparcials, en les quals tots els membres de la societat (funcionaris del govern, dirigents polítics, parlamentaris, funcionaris judicials, forces de la policia i l'exèrcit i tots els ciutadans) exerceixin les funcions que els corresponen. També s'ha demostrat que per a aconseguir que es respectin els resultats de les eleccions i comptar amb el suport generalitzat de tots els membres de la societat és molt important mantenir una política democràtica després de celebrar un primer referèndum o elecció. "

Nacions Unides (1996, pàg. 15)

Per la seva banda, segons Coppedge i Reinicke (1988), depenent del tipus de protecció que s'atorgui a aquests drets, es pot establir una gradació dels règims democràtics al món.

De tot això es dedueix que, juntament amb els drets predemocràtics –el respecte dels quals, com hem vist anteriorment, constitueix una norma imperativa de dret internacional– i els drets estructurals per a la formació de la societat democràtica, queden, finalment, la resta de drets i llibertats internacionalment reconeguts, que constitueixen, globalment considerats, els drets i llibertats propis d'un sistema democràtic.

Sobre aquests drets, s'ha de tenir la pretensió d'anar **ampliant** progressivament el contingut material del **nucli dur** de normes imperatives, de manera que el seu abast s'estengui a tots els drets humans reconeguts en l'àmbit internacional.

Lectura complementària

Per a aprofundir aquesta perspectiva, podeu consultar: **M. Coppedge; W. Reinicke** (1988). "A Measure of Polyarchy". A: R. D. Gastil (ed.). *A Scale of Polyarchy, Freedom in the World 1986-1987*. Westport: Greenwood Press.

4. Els drets humans i la societat civil

La societat civil, que configura la base social de l'estat democràtic, reflecteix les contínues i successives necessitats de l'individu com a membre partícip de la col·lectivitat en la consecució, adopció i seguiment dels valors i les normes que han de regir les seves conductes respecte de la seva mútua convivència i en les seves relacions amb les institucions democràtiques.

El concepte de **societat civil**, que en les últimes dècades s'ha imposat en la ciència política, pot ser definit com l'àmbit de la vida social organitzada que és voluntària, autogenerada, autosuficient i no solament independent de l'estat sinó en oposició o resistència a ell.

El **poder** ja no es concentra únicament en l'estat, sinó que penetra i prolifera en les pràctiques quotidianes, en el pensament i en els judicis de valor formulats des de la societat civil.

En conseqüència, ja no és possible santificar indiscriminadament les accions comunicatives que tenen lloc en la societat civil (Melucci, 2001).

La societat civil és un espai d'organització diferent de l'estat i diferent també del sector privat amb finalitats de lucre.

Els objectius d'aquesta diversitat organitzativa van des dels que volen exercir un control social sobre el poder públic (com les organitzacions de drets humans), fins als que busquen millorar la seva qualitat de vida o organitzar espais lúdics (com un sindicat), passant pels partits polítics (que volen dirigir el país arribant a l'aparell estatal), o una església (que s'organitza per a professar una fe).

Aquesta enumeració està composta per organitzacions socials, no solament organitzacions no governamentals (ONG), que, no sent l'estat, tenen una vocació pública (el que les diferencia de les empreses, encara que no dels gremis d'empresaris). Davant el que és "públic estatal" són un "públic privat" o un "privat col·lectiu".

Com ja heu notat, és difícil delimitar què s'entén per societat civil. Així, per exemple, Kaldor (2003) entén que hi ha cinc versions de societat civil:

Lectura complementària

A. Melucci (2001). *Vivència y convivència. Teoría social para una era de la información* (pàg. 166). Madrid: Trotta.

Societat civil

La societat civil és el poble organitzat i el poble s'organitza de maneres i amb finalitats diverses i fins i tot contraposades.

Partits polítics

En el cas dels partits polítics, caldria establir alguns règims d'incompatibilitats quant a l'aplicació pràctica del concepte, en els casos en què la seva actuació s'expressa des de l'estat.

- 1) *societas civilis*,
- 2) societat burgesa,
- 3) la versió activista,
- 4) la versió neoliberal, i
- 5) la versió postmoderna.

Si bé, com hem assenyalat, la societat civil no està constituïda només per les ONG, sí que podem destacar que la promoció, el respecte i la consolidació dels **drets humans i les llibertats fonamentals han** estat canalitzats en gran manera per aquestes organitzacions.

La seva funció és fonamental, ja que algunes tenen més impacte sobre l'escena interna i internacional que nombrosos estats petits i mitjans. Constitueixen una massa crítica que ni els estats ni el dret internacional no poden ignorar. El seu nombre augmenta cada dia i s'ha imposat la seva participació en les grans conferències internacionals.

Tanmateix, com assenyala Marthoz (2003), la recent explosió del nombre d'ONG en defensa dels drets humans no ha de deixar a l'ombra allò que ha estat assumit des de mitjan segle XIX per allò que encara no es deia la "societat civil internacional".

Defensa dels drets humans en el segle XIX

Les primeres xarxes de defensa dels drets humans es van organitzar, amb freqüència, entorn de les esglésies, seguint l'exemple de les campanyes portades a França al final del segle XIX a favor dels cristians del Líban, víctimes de persecucions en l'Imperi Otomà en declivi. La lluita contra les brutalitats colonials a Àfrica també l'han portat des del segle XIX unes organitzacions, com la cèlebre "Congo Reform Association". Al final del segle, l'assumpte Dreyfus a França també va desembocar en el naixement de la Lliga de Drets de l'Home. El moviment obrer, amb la creació de les grans internacionals, va començar a defensar el respecte dels drets laborals.

Per a aconseguir **definir** i delimitar què s'entén per organitzacions no governamentals, prenem en consideració l'exposat per Sobrino Heredia (1990).

Ha definit les ONG com a:

"[...] organizaciones integradas por asociaciones, fundaciones e instituciones privadas, fruto de la iniciativa privada o mixta con exclusión de todo acuerdo intergubernamental, constituidas de manera duradera, espontánea y libre por personas privadas o públicas, físicas o jurídicas, de diferentes nacionalidades, que, expresando una solidaridad transnacional, persiguen sin espíritu de lucro un objetivo de interés internacional y han sido creadas de conformidad con el Derecho interno de un Estado."

J. M. Sobrino Heredia (1990, pàg. 103)

Així, amb independència de la seva gran rellevància des del punt de vista sociològic i que la seva activitat es realitzi en l'àmbit internacional –són importants grups de pressió i exerceixen una influència gens menyspreable en el desenvolupament del dret internacional–, cal destacar que la seva base jurídica es troba incardinada en un **acte de dret intern** i, per tant, manquen de la condició de subjectes del dret internacional, a excepció d'aquells casos en

Lectura complementària

M. Kaldor (2003). *Global Civil Society. An Answer to War* (pàg. 6-12). Cambridge: Polity Pres/Blackwell Publishing Ltd.

ONG i drets humans

Els drets humans s'han convertit en una de les apostes més visibles de les organitzacions no governamentals.

Lectura complementària

J. P. Marthoz (2003). "Una mirada sobre el movimiento en favor de los derechos humanos". A: F. Isa Gómez (dir.); J. M. Pureza: *La protección internacional de los derechos humanos en los albores del siglo XXI* (pàg. 801). Bilbao: Universidad de Deusto ("HumanitarianNET").

Lectura complementària

J. M. Sobrino Heredia (1990). "La determinación de la personalidad jurídica de las organizaciones internacionales no gubernamentales: Contribución del Consejo de Europa". *Revista Española de Derecho internacional* (vol. 42, núm. 1, pàg. 101-124).

els quals, mitjançant convenis internacionals, se'ls reconeguin atribucions en l'àmbit jurídic internacional; com, per exemple, el Comitè Internacional de la Creu Roja.

Això no obsta perquè en certa mesura s'estableixin determinats tipus de col·laboració amb algunes organitzacions internacionals, assolint amb freqüència un **estatus consultiu**.

Determinades organitzacions no governamentals gaudeixen d'un estatut consultiu davant de l'Organització de les Nacions Unides, fundat en l'article 71 de la Carta i en la resolució 1296 (XLIV) de 23 de març del 1968 del Consell Econòmic i Social.

En l'àmbit regional europeu, cal destacar el Conveni europeu sobre el reconeixement de la personalitat jurídica de les organitzacions no governamentals, adoptat en el si del Consell d'Europa el 24 d'abril del 1986, en el qual s'estableix el reconeixement de la personalitat jurídica d'aquests ens en els ordenaments internes dels estats, excloent-ne el reconeixement de la personalitat jurídica internacional.

L'entramat de les ONG

L'entramat de les ONG connecta amb milers d'organitzacions locals, nacionals, regionals internacionals o globals.

La defensa dels drets humans que fan les ONG reflecteix la voluntat de participació ciutadana en la formulació de propostes per al desenvolupament dels valors essencials de tota societat democràtica.

Han estat capaços de contestar amb competència les decisions dels ministeris, de mobilitzar els mitjans de comunicació i d'influir sobre els qui decideixen fent propostes de solucions alternatives creïbles. És difícil negar que les ONG i el moviment de drets humans han aconseguit grans victòries en el curs de les quatre últimes dècades.

Actualment, les ONG dels drets humans s'han fet conèixer, sobretot, per les seves informacions. Els seus informes tenen l'autoritat suficient⁶ perquè són el resultat d'una metodologia que combina les tècniques de la **investigació acadèmica** i de la **investigació periodística**. En aquest sentit, es pot afirmar que el nou moviment dels drets humans s'ha beneficiat del desenvolupament inèdit de les noves tecnologies de la informació de la comunicació.

⁽⁶⁾Les ONG han aconseguit crear un discurs que els estats no poden deslegitimar fàcilment.

Tanmateix, no podem obviar que no han faltat les **crítiques** en contra de les ONG de defensa dels drets humans. La imparcialitat de les ONG de drets humans ha estat posada, amb freqüència, en dubte. Dins dels estats democràtics, la major part de les ONG estan en gran part finançades per uns pressupostos oficials locals, regionals, nacionals o intergovernamentals. D'aquesta manera,

les grans ONG de drets humans han tractat d'emfatitzar constantment la seva independència davant els estats occidentals. Altres crítiques posen en dubte el realisme i l'eficàcia de les ONG.

No obstant això, el seu desenvolupament és imparable, no solament quant a la seva quantitat, sinó també quant als seus àmbits d'actuació.

La defensa dels drets humans s'ha beneficiat del desenvolupament dels "nous moviments socials" que, des del principi dels **anys seixanta**, van emergir en la major part dels estats democràtics.

Exemples

El moviment dels drets civils als Estats Units entorn de Martin Luther King va marcar profundament el combat pels drets humans en trencar l'esquema imposat per la guerra freda i en criticar abusos i injustícies en el si d'un estat democràtic.

A més, sense ànim de ser exhaustius, podem destacar que la creació d'Amnistia Internacional el 1961 i de Metges Sense Fronteres el 1968 va ser un fet realment nou.

El cas d'Amnistia Internacional va ser important per la seva crida a la imparcialitat i per la seva crítica a tots els règims de l'Est i de l'Oest, del Nord i del Sud, imposant una nova racionalitat fundada en la dignitat humana sigui quina vulgui la seva ideologia o la del seu botxí.

La creació de Metges Sense Fronteres durant la guerra de Biafra, el 1968, va situar la víctima com a punt de referència i justificació de l'acció.

De fet, l'any 1968 constitueix una verdadera línia divisòria en la història dels drets humans i, en els **anys setanta**, aquesta evolució s'accelera amb la crisi de la democràcia a l'Amèrica Llatina.

Exemple

En l'any 1968, la "Primavera de Praga" i l'aixafada del "socialisme amb rostre humà" pels tancs del Pacte de Varsòvia, les revoltes estudiantils des de París a Mèxic anunciaven un trastorn en les ideologies i traduïen un qüestionament de l'ordre internacional establert per la guerra freda.

El cop d'estat del general Pinochet l'11 de setembre del 1973 és un moment clau, no solament perquè genera un moviment de solidaritat mundial i la mobilització de forces tradicionalment oposades (catòlics, laics i socialistes), sinó també perquè porta els nous actors polítics a Europa i els Estats Units a prendre noves iniciatives que integrin formalment els drets humans en l'elaboració de la política exterior.

El desenvolupament dels grups ecologistes i del "nou moviment per la pau" durant els **anys vuitanta** també va reforçar la legitimitat del combat pels drets humans no solament perquè demostraven la capacitat de mobilització ciutadana, sinó també perquè s'ocupaven d'amenaces "sense fronteres", sobrepasant les discrepàncies Est-Oest i Nord-Sud, i anticipant la idea que el món afrontava riscos i amenaces de caràcter universal.

L'evolució de la societat nacional i internacional i l'aparició de **noves problemàtiques**⁷ no han estat tampoc alienes a la lluita de les ONG de defensa dels drets humans.

D'aquesta manera, la proliferació de les guerres civils i l'extensió de la violència armada dins dels estats van conduir diverses ONG de drets humans a emancipar-se del seu mandat clàssic per a intentar construir unes institucions que garanteixin, mitjançant el respecte de les regles bàsiques de l'estat de dret, la protecció de les poblacions.

També cal destacar que la **lluita contra la impunitat** ha estat la gran batalla de les ONG de drets humans en els anys noranta.

La seva indignació davant la "neteja ètnica" a l'ex-Iugoslàvia i el genocidi a Rwanda, la seva exasperació davant la passivitat de la comunitat internacional, els han portat a advocar per la instauració d'una justícia internacional que permeti jutjar els culpables dels crims més greus i, així, prevenir, pel combat contra la impunitat, futurs genocides precursors de la neteja ètnica.

Les victòries de coalicions internacionals de les ONG, com en la prohibició de les mines antipersona o la creació de la Cort Penal Internacional, la participació molt activa dels seus experts en les negociacions de les convencions contra les desaparicions o la tortura, han tendit a acreditar les tesis del **poder omnímode de la "societat civil"** a l'establiment de normes i instruments internacionalment obligatoris.

La vulneració del dret internacional que va implicar la intervenció americana a l'Iraq durant el 2003 i les greus violacions dels drets humans que va comportar, va aixecar la còlera de l'opinió pública internacional, que hi va manifestar la seva oposició en el món sencer, generant manifestacions sense precedents des de la guerra del Vietnam (Nguyen Rouault, 2003-2004).

Encara que menys visible, la societat civil també ha tingut una **participació directa** en els plantejaments recents en matèria de drets humans.

Exemples

La reformulació dels drets i les llibertats reconeguts en la Declaració universal dels drets humans i en la incorporació de drets nous que sorgeixen de necessitats noves de la humanitat que es plasmen en el **Projecte de carta de drets humans emergents**, adoptat en el marc del Fòrum Universal de les Cultures 2004, celebrat a Barcelona.

També, en l'àmbit europeu, la societat civil va tenir una gran incidència en el procés de redacció de la **Carta europea per a la salvaguarda dels drets humans a la ciutat**. Aquesta Carta, que compromet les ciutats en la salvaguarda dels drets humans, és una carta de proximitat que reflecteix els drets i deures dels habitants de la ciutat i de les administracions municipals. Es tracta d'un conveni interadministratiu d'àmbit transnacional fruit d'un projecte de cooperació emprès de manera mancomunada per una sèrie de ciutats, adoptat a Saint-Denis, l'any 2000.

⁽⁷⁾Els **conflictes bèl·lics interns** han col·locat les ONG de drets humans davant un nou imperatiu: el de protegir les poblacions civils, convertides en el blanc i en ostatges de les estratègies militars.

Societat civil i la guerra de l'Iraq

El paper de la societat civil va adquirir gran rellevància davant la intervenció americana a l'Iraq iniciada el 2003.

Lectura complementària

F. Nguyen Rouault (2003/4). "L'intervention armée en Irak et son occupation au regard du droit international". *Revue Générale de Droit International Public* (tom 107, pàg. 836).

Resum

La democràcia, els drets humans i la societat civil són conceptes que s'interrelacionen i es nodreixen mútuament.

La noció de democràcia constitueix un concepte juridicopolític indeterminat la delimitació del qual s'ha de realitzar fent una valoració de l'àmbit social en el qual desplegarà els seus efectes.

Des del vessant estructural i social intern de l'Estat, la democràcia és alhora una tècnica i una ètica, és a dir, comporta dos components: una forma de govern i un sistema de valors.

La democràcia, com a forma de govern, concerneix la legitimitat del poder i als requisits per a l'exercici d'aquest poder -legalitat i legitimitat.

La democràcia, com a sistema de valors, fa referència al seu contingut substantiu. Així, la democràcia no solament ha de ser entesa en termes de processos, sinó també en termes de resultats. Aquesta democràcia material o substancial es caracteritza pel seu constant procés evolutiu.

Es fa difícil d'imaginar un altre règim polític, diferent de la democràcia, que pugui oferir condicions més adequades per al desenvolupament dels drets humans. Així, la democràcia ha de constituir el projecte polític en el qual s'inscriu la garantia dels drets humans.

Els drets i llibertats estructuralment vinculats a la formació d'una societat democràtica no es poden consolidar si no són precedits de la consecució de determinats drets predemocràtics que assenten les bases futures del seu desenvolupament. D'aquesta manera, es pot parlar de drets predemocràtics i de drets estructuralment vinculats a la formació d'una societat democràtica.

La societat civil configura la base social de l'estat democràtic i reflecteix les contínues i successives necessitats de l'individu com a membre partícip de la col·lectivitat en la consecució, adopció i seguiment dels valors i les normes que han de regir les seves conductes respecte a la seva mútua convivència i a les seves relacions amb les institucions democràtiques.

Activitats

1. Analitzeu el **Projecte de carta de drets humans emergents** i la **Carta europea per a la salvaguarda dels drets humans a la ciutat** i destacar aquells aspectes que són innovadors amb respecte al reconeixement dels drets humans i les llibertats fonamentals en les declaracions i en els tractats internacionals adoptats pels estats.

Exercicis d'autoavaluació

Qüestionari d'elecció múltiple (trieu l'opció correcta)

1. El terme democràcia comporta dos components:
  - a) una forma de govern i una tècnica política.
  - b) un sistema de valors i un reconeixement d'obligacions.
  - c) un sistema de valors i una forma de govern.
2. La legitimitat del poder democràtic es fonamenta en...
  - a) el principi majoritari.
  - b) el principi minoritari.
  - c) la constitució.
3. L'exercici del poder democràtic queda identificat per...
  - a) l'absència de corrupció de la societat civil.
  - b) l'estat de dret.
  - c) l'establiment de les obligacions dels nacionals.
4. El model d'estat en el qual es plasma millor la democràcia formal és...
  - a) l'estat totalitari.
  - b) l'estat nacional i democràtic de dret.
  - c) l'estat social i democràtic de dret.
5. L'ordre social democràtic pretén salvaguardar una societat...
  - a) personalista, comunitària, pluralista i tolerant.
  - b) social, individual i multicultural.
  - c) multicultural, laica i social.
6. L'inici de la idea de la universalitat dels drets humans es pot situar...
  - a) en la Revolució Francesa.
  - b) en finalitzar la Segona Guerra Mundial.
  - c) en la caiguda del mur de Berlín.
7. La integritat, independència i indivisibilitat dels drets humans han estat afirmades per...
  - a) la Declaració de la Conferència mundial sobre drets humans del 1993.
  - b) el Conveni europeu de drets humans.
  - c) el Pacte de la societat de nacions.
8. L'obligació de respectar certs drets humans fonamentals es considera...

a) una obligació per als estats que han ratificat determinats tractats internacionals en matèria de drets humans.

b) una obligació *erga omnes*.

c) una obligació *inter parte*.

9. Universalisme i regionalisme en matèria de drets humans són...

a) fórmules excloents i incompatibles.

b) fórmules compatibles.

c) fórmules que incrementen i no respecten les diferències culturals.

10. La societat civil és una forma d'organització que...

a) inclou l'Estat.

b) inclou el sector privat amb finalitats de lucre.

c) Cap de les anteriors.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. c)
2. a)
3. b)
4. c)
5. a)
6. b)
7. a)
8. b)
9. b)
10. c)

Glossari

democràcia com a forma de govern *f* Vessant de tècnica política.

democràcia com a sistema de valors *f* Vessant substantiu.

divisió de poders *f* Divisió consistent en l'existència de tres autoritats o poders estatals autònoms i independents a la presa de decisions (legislatiu, executiu i judicial).

imperi de la llei *m* Llei entesa com a expressió de la voluntat general manifestada per l'òrgan representatiu del poble, elegit per mitjà d'eleccions lliures i mitjançant sufragi universal, directe i secret.

legalitat de l'actuació de l'administració *f* Tot acte de l'administració s'ha de realitzar d'acord amb normes jurídiques prèviament establertes i amb la possibilitat d'un control posterior pels tribunals.

nucli dur dels drets humans *m* Nucli essencial sobre el qual el consens en la comunitat internacional contemporània estableix el seu caràcter necessari, imperatiu i inderogable.

ONG *f* Organització no governamental.

ordre social democràtic *m* Ordre que busca la protecció d'una societat determinada –la societat democràtica– i els valors que li són inherents.

societat civil *f* Poble organitzat. El poble s'organitza de maneres i amb finalitats diverses i fins i tot contraposades.

societat democràtica *f* Conjunt de persones que configuren la base social d'un estat i que participen en la consecució, adopció i seguiment dels valors i normes que han de regir les seves conductes respecte de la seva mútua convivència i de les seves relacions amb les institucions democràtiques.

Bibliografia

Bidart Campos, G. J. (1991). *Teoría general de los derechos humanos*. Buenos Aires: Ed. Astrea.

Böckenförde, E. W. (1993). *Escritos sobre Derechos Fundamentales*. Baden-Baden: Nomos Verlagsgesellschaft.

Carrillo Salcedo, J. A. (1995). *Soberanía de los Estados y Derechos Humanos en el Derecho internacional contemporáneo*. Madrid: Tecnos.

Carrillo Salcedo, J. A.; Arcos Vargas, M.; Salado Osuna, A. (1994). "La Declaración de Viena de los Jefes de Estado y de Gobierno de los Estados Miembros del Consejo de Europa [9 de octubre de 1993]". *Revista de Instituciones Europeas*.

Podeu aprofundir aquest tema en el llibre següent: **J. A. Carrillo Salcedo** (1995). *Soberanía de los Estados y Derechos Humanos en el Derecho internacional contemporáneo*. Madrid: Tecnos.

Coppedge, M.; Reinicke, W. (1988). "A Measure of Polyarchy". A: R. D. Gastil (ed.). *A Scale of Polyarchy, Freedom in the World 1986-1987*. Westport: Greenwood Press.

Dewey, J. (1961). *El hombre y sus problemas* (2a. ed.) Buenos Aires: Paidós.

Díaz, E. (1972). *Estado de Derecho y sociedad democrática*. Madrid: Ed. Cuadernos para el Diálogo.

Durkheim, E. (1976). *Educación como socialización*. Salamanca: Ed. Sígueme.

Duverger, M. (1982). "Nécessité de la démocratie". *Annuaire Européen* (vol. XXX).

Gros Espiell, H. (1988). *Estudios sobre Derechos Humanos, Instituto Interamericano de Derechos Humanos*. Madrid: Ed. Civitas.

Jauregui, G. (1994). *La democracia en la encrucijada*. Barcelona: Anagrama.

Kaldor, M. (2003). *Global Civil Society. An Answer to War*. Polity Pres / Blackwell Publishing Ltd.

Kelsen, H. (1977). *Esencia y valor de la democracia*. Madrid: Guadarrama.

Macpherson, C. B. (1968). *La realidad democrática*. Barcelona: Ed. Fontanella.

Marthoz, J.-P. (2003). "Una mirada sobre el movimiento en favor de los derechos humanos". A: F. Gómez Isa (dir.); J. M. Pureza. *La protección internacional de los derechos humanos en los albores del siglo XXI*. Bilbao: Universidad de Deusto, HumanitarianNET.

Melucci, A. (2001). *Vivencia y convivencia. Teoría social para una era de la información*. Madrid: Trotta.

Morin, J.-Y. (1995). "L'Etat de droit: émergence d'un principe du droit international". *Receuil des Cours de l'Academie de Droit International* (vol. 254).

Nino, C. S. (1984). *Ética y Derechos Humanos*. Buenos Aires: Paidós.

Ollero, A. (1983). "Cómo tomarse los derechos humanos con filosofía". *Revista de Estudios Políticos* (núm. 33).

Pérez Luño, A. E. (1988). *Los Derechos Fundamentales*. Madrid: Tecnos.

Popper, K. (1957). *La sociedad abierta y sus enemigos*. Barcelona: Paidós.

Roldan Barbero, J. (1993). "Democracia y derecho europeo". *Revista de Instituciones Europeas* (núm. 1).

Roldan Barbero, J. (1994). *Democracia y Derecho Internacional*. Madrid: Ed. Civitas.

Ross, A. (1989). *¿Por qué democracia?* Madrid: Centro de Estudios Constitucionales.

